

WSTĘP: Z OPTYMIZMEM W PRZYSZŁOŚĆ, WIERNI TRADYCJI

INTRODUCTION: EMBRACING THE FUTURE WITH OPTIMISM, REMAINING TRUE TO TRADITION

Michał Pawleta

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
<https://orcid.org/0000-0002-0466-1901>
mpawleta@amu.edu.pl

Iwona Sobkowiak-Tabaka

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
<https://orcid.org/0000-0001-5913-1177>
iwona.sobkowiak-tabaka@amu.edu.pl

Paulina Suchowska-Ducke

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
<https://orcid.org/0000-0001-5325-8900>
paulina.suchowska-ducke@amu.edu.pl

ABSTRACT: This article offers an introduction to the 30th anniversary volume of *Folia Praehistorica Posnaniensia*, a peer-reviewed journal with a longstanding presence in the archaeological community. For decades, *Folia* has been an important forum for exchanging scientific ideas in archaeology. The journal presents research on the prehistory and early Middle Ages of Central Europe, Mediterranean archaeology, and, in recent years, interdisciplinary areas and contemporary archaeology.

This volume is being published at a time of symbolic significance, given the journal's 30th anniversary and the changes in the editorial team. The new editors continue the journal's mission by combining respect for tradition with an openness to new research, theoretical, and methodological perspectives. They emphasize the importance of pluralism in contemporary archaeology, which promotes the discipline's intellectual dynamism and development rather than weakening it.

The volume's content reflects this diversity. Eleven articles address issues ranging from the Neolithic period to the 21st century and cover topics such as field studies, interdisciplinary analyses, and reflections on cultural heritage and archaeological theory. Both established scientists and younger researchers are given a voice.

Folia Praehistorica Posnaniensia remains a space for creative dialogue and the exchange of experiences. In keeping with the principles of scientific integrity, interdisciplinarity, and openness, the editors invite contributions to the journal that consider the future of archaeology as a dynamic, socially engaged discipline sensitive to the changing world.

KEY WORDS: *Folia Praehistorica Posnaniensia*, anniversary, interdisciplinarity, archaeological heritage, contemporary archaeology, tradition and future

Z dużą satysfakcją oddajemy w ręce Czytelników kolejny, XXX tom *Folia Praehistorica Posnaniensia* – czasopisma naukowego o ugruntowanej pozycji w krajowym i międzynarodowym obiegu archeologicznym. Pismo ukazuje się nieprzerwanie od 1985 r. i jest wydawane przez obecny Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Tom ten jest szczególny, gdyż jubileuszowy – w tym roku mija 30 lat od publikacji jego pierwszego numeru. *Folia Praehistorica Posnaniensia* od lat systematycznie publikuje artykuły naukowe z zakresu archeologii, dbając o wysoki poziom merytoryczny tekstów i stopniowo poszerzając zakres tematyczny, aby odpowiadać na zmiany zachodzące w dyscyplinie. Jubileusz stanowi zarazem okazję nie tylko do refleksji nad dotychczasową rolą czasopisma w upowszechnianiu wiedzy o przeszłości badanej przez archeologię oraz samej dyscyplinie, ale także do zastanowienia się nad kierunkiem jego dalszego rozwoju.

Od momentu powstania czasopisma, którego inicjatorem był Profesor Jan Żak, pełniący funkcję redaktora naczelnego, odgrywa ono istotną rolę w komunikacji naukowej w środowisku archeologicznym. Stanowi przestrzeń wymiany idei, prezentacji wyników badań, dyskusji nad metodami i interpretacjami, a także miejsce kształtowania standardów naukowych i etycznych w tej dyscyplinie. Głównym celem czasopisma od początku było przedstawianie wyników badań nad pradziejami i wczesnym średniowieczem Europy Środkowej, ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich, a także publikowanie prac poświęconych archeologii śródziemnomorskiej. Ponadto na jego łamach ukazywały się teksty odnoszące się do zagadnień teoretycznych i metodologicznych, opracowania analityczne oraz prace syntetyzujące. W ostatnich latach zakres tematyczny czasopisma został rozszerzony o zagadnienia interdyscyplinarne, szeroko rozumianą problematykę ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym, a także archeologię współczesności, co ukazuje różnorodne oblicza współczesnej archeologii.

Choć z biegiem czasu i wraz z rozwojem archeologii *Folia Praehistorica Posnaniensia*, co jest zjawiskiem naturalnym i zrozumiałym, ewoluowała, dostosowując się do zmieniających się potrzeb oraz wyzwań dyscypliny, jej zasadniczy profil naukowy pozostał niezmienny. Od początku czasopismo koncentrowało się bowiem na problematyce badań zarówno empirycznych, jak i teoretycznych, z uwzględnieniem metodologii prahistorii oraz historii tej dyscypliny w Polsce i na świecie. Fundamenta-

mi czasopisma są otwartość tematyczna (w tym promowanie interdyscyplinarności), rzetelność metodologiczna, dbałość o wysoką jakość merytoryczną publikowanych tekstów oraz transparentność procedur recenzyjnych. Przez minione dekady periodyk ten wykształcił się jako forum dialogu dla środowisk naukowych reprezentujących różnorodne orientacje teoretyczne i metodologiczne. Stał się miejscem prezentacji pionierskich ujęć badawczych oraz przestrzenią konstruktywnej debaty nad złożonością przeszłości ludzkiej.

Z Jubileuszem zbiegły się również zmiany w składzie redakcji. To naturalne i nieuniknione, że w przypadku każdego czasopisma naukowego o wieloletniej tradycji zachodzą zmiany nie tylko w zakresie poruszanej problematyki, lecz także w sferze personalnej. W bieżącym roku funkcję redaktora naczelnego, dotychczas pełnioną przez Panią Profesor Danutę Mintę-Tworzowską, objął dr hab. Michał Pawleta, prof. UAM. Obowiązki zastępcy redaktora naczelnego przejęła dr hab. Iwona Sobkowiak-Tabaka, prof. UAM, natomiast sekretarzem redakcji została dr Paulina Suchowska-Ducke. Jesteśmy świadomi, że jest to duże wyzwanie, wymagające nie tylko konsekwencji w utrzymywaniu wysokich standardów merytorycznych i edytorskich czasopisma, ale także otwartości na nowe kierunki badań, interdyscyplinarność oraz umiędzynarodowienie dyskusji prowadzonej na jego łamach.

W tym miejscu chcielibyśmy wyrazić głęboką wdzięczność Pani Profesor Danucie Mincie-Tworzowskiej, wieloletniej Redaktor Naczelnej *Folia Praehistorica Posnaniensia*, za jej pełne zaangażowanie i oddanie w dotychczasowym redagowaniu czasopisma. Dzięki Jej pracy, wizji i konsekwencji czasopismo zyskało ugruntowaną pozycję zarówno w krajowym, jak i międzynarodowym obiegu naukowym. Trwały fundament, który stworzyła, pozwoli nadpisać dalsze rozdziały w rozwoju czasopisma.

NOWY POCZĄTEK, LECZ Z SZACUNKIEM DLA TRADYCJI

Zmiana, choć zawsze niesie ze sobą element nowości i niepewności, jest również naturalnym etapem rozwoju. Jak twierdził Heraklit z Efezu: „Jedyną stałą rzeczą w życiu jest zmiana”. Nie oznacza to jednak, że zmiana zawsze przekreśla przeszłość – przeciwnie, pozwala zachować to, co najcenniejsze: rdzeń tradycji w nowych czy zmienionych okolicznościach. To, co ulega modyfikacji, to forma, warunki i sposoby działania; to, co pozostaje, to doświadczenie i fundament, na którym budujemy przyszłość. Dzięki temu zmiana nie jest końcem, lecz kontynuacją w nowej odsłonie.

Tradycja, do której się odwołujemy, nie jest pustym frazesem, lecz szeroko pojmowanym filarem, na którym opieramy i kontynuujemy misję wydawniczą. To nie tylko spuścizna dawnych badań, odkryć i publikacji, ale również etos pracy badawczej i edytorskiej – cierpliwej, rzetelnej i wymagającej. W poznańskim środowisku naukowym ma to szczególnie wymiar, ponieważ idee te, głęboko zakorzenione w historii Wielkopolski, umożliwiają budowanie trwałych wartości przez wytrwałość, współpracę i konsekwentny rozwój. Dla naszego czasopisma oznacza to zarówno sys-

tematyczne poszerzanie zakresu badań i otwieranie się na nowe perspektywy w archeologii, jak również współdziałanie ponad podziałami środowiskowymi i instytucjonalnymi. Dzięki temu możemy z przekonaniem mówić o ciągłości, a zarazem patrzeć w przyszłość z optymizmem.

Archeologia jest dyscypliną, która łączy fascynację przeszłością z potrzebą stawiania pytań istotnych dla dzisiejszego świata. Współcześnie nie ogranicza się już wyłącznie do badań nad pradziejami czy starożytnością, lecz konsekwentnie poszerza swoje granice, zarówno terytorialne, jak i chronologiczne, obejmując obszary dotąd marginalizowane. Przejawem tej ewolucji jest choćby rozwój nurtu określanego mianem archeologii współczesności, która kieruje uwagę ku najnowszym zjawiskom oraz materialnym świadectwom minionych dekad, poddając refleksji i często kwestionując tradycyjne podziały czasowe stosowane w badaniach nad przeszłością.

Wiedza naukowa wytwarzana w ramach archeologii stanowi złożony wytwór kulturowy, którego specyfika polega na nieustannych przemianach i reinterpretacjach. Taki charakter towarzyszy jej od momentu kształtowania się archeologii jako dyscypliny naukowej w drugiej połowie XIX w. aż po współczesność (Marciniak i in., 2024). Konsekwentnie archeologia i badania archeologiczne nie mogą być postrzegane wyłącznie jako liniowy, kumulatywny przyrost wiedzy na temat przeszłości – nigdy takimi nie były, choć wielu badaczy wyrażało takie przekonanie. Stanowią raczej przestrzeń złożonych dyskusji teoretycznych i metodologicznych, które obecnie znajdują swój wyraz w tzw. etapie postparadygmatycznym rozwoju dyscypliny. Pojęcie postparadygmatyczności odnosi się do sytuacji, w której współistnieje wiele konkurencyjnych orientacji badawczych i interpretacyjnych, z których żadna nie uzyskuje statusu paradygmatu w sensie kuhnowskim, czyli dominującego, powszechnie akceptowanego wzorca naukowego. Zjawisko to, choć może prowadzić do napięć i rozbieżności interpretacyjnych, sprzyja jednocześnie różnorodności spojrzeń i stymuluje dalszy rozwój archeologii. W tym kontekście pluralizm współczesnej archeologii, mimo że generuje spory, nie stanowi jej słabości, lecz przeciwnie – jest źródłem intelektualnej dynamiki, inspiracji i ciągłego poszerzania horyzontów badawczych, otwierając przed dyscypliną nowe obszary refleksji i redefiniując jej granice.

W tym kontekście nasuwa się pytanie, które każdy z nas zapewne niejednokrotnie sobie stawiał: czym właściwie jest współczesna archeologia i czym chcielibyśmy, aby była w przyszłości? Pytanie to dotyczy nie tylko samej definicji dyscypliny, lecz także jej funkcji i możliwości poznawczych, jej miejsca w społeczeństwie oraz wartości i celów, które przyświecają badaczom zajmującym się poznawaniem przeszłości. Archeologia nie ogranicza się dziś jedynie do odkrywania i opisywania materialnych śladów minionych społeczności. Jest dyscypliną, której istotę stanowi interdyscyplinarność (Minta-Tworzowska, 2006), łączy w sobie metody nauk humanistycznych i przyrodniczych, a także wykorzystuje nowoczesne technologie, które umożliwiają coraz pełniejsze poznawanie przeszłości (zob. np. Kurzawska, Sobkowiak-Tabaka, 2021). Zauważalne w ostatnich latach coraz silniejsze zwracanie się archeologii ku naukom ścisłym jest zjawiskiem niezwykle istotnym, gdyż świadczy o rozwoju dys-

cypliny i o poszerzaniu zestawu narzędzi badawczych, które jeszcze niedawno pozostawały poza jej zasięgiem. Jest to naturalny etap jej ewolucji. Należy jednak mieć na uwadze, że mimo tej metodologicznej i technologicznej ekspansji rdzeń archeologii pozostaje humanistyczny (zob. Bugaj, Mamzer, Pawleta, 2024). Przypomina nam o tym sama etymologia terminu archeologia, pochodząca od greckich słów *archaios* („starożytny”) i *lógos* („słowo”, „opowieść”, „nauka”), czyli dyscypliny, która odwołuje się do poznawania historii człowieka przez materialne ślady jego działalności. W centrum archeologii niezmiennie pozostaje więc Człowiek – poznawany poprzez przedmioty i pozostałości, które świadczą o jego istnieniu i sposobach życia.

Współczesna archeologia to również otwarcie się na społeczeństwo – rozwój archeologii publicznej, wspólnotowej oraz działań popularyzujących wiedzę o przeszłości. Włączanie społeczności lokalnych w proces badawczy pozwala nie tylko poszerzać zasób informacji i perspektyw interpretacyjnych, lecz także pogłębiać rozumienie znaczenia dziedzictwa kulturowego w kontekście współczesnego życia (Smith, 2006). Takie podejście sprzyja budowaniu świadomości historycznej, poczucia współodpowiedzialności za ochronę materialnych i niematerialnych śladów przeszłości, wzmacniając rolę archeologii jako aktywnej, etycznej oraz społecznie zaangażowanej praktyki. Archeologia to zatem nie tylko narzędzie badawcze, ale również działanie o wymiarze społecznym i kulturowym – pomost między przeszłością a tym, co z niej przetrwało do dziś. Dzięki niej możliwe staje się nie tylko uzupełnianie luk w materiale źródłowym na temat przeszłości, ale też tworzenie przestrzeni dialogu między nauką a społecznościami lokalnymi, między pamięcią zbiorową a indywidualnym doświadczeniem. W tym sensie archeologia staje się nie tylko sposobem badania przeszłości, lecz także formą aktywnego współtworzenia jej znaczeń w teraźniejszości. Jej współczesna rola ma zatem charakter uzupełniający, integrujący i angażujący – łączy badania naukowe z refleksją nad odpowiedzialnością za wspólne dziedzictwo.

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jaka „powinna” być archeologia. Czy jej zadaniem ma być pełnienie funkcji czysto naukowej i akademickiej, polegającej na systematycznym poszerzaniu granic wiedzy czy raczej funkcji społecznej, dostarczającej narzędzi do budowania świadomości historycznej i kulturowej? A może archeologia powinna łączyć oba te wymiary, poszukując równowagi między naukową rzetelnością a popularyzacją wyników badań? Próba pełnej odpowiedzi na te pytania wymagałaby rozległych analiz i namysłu nad współczesnymi trendami, oczekiwaniami społecznymi oraz kierunkami rozwoju nauki. Dlatego w tym miejscu nie podejmujemy się ich wyczerpującego rozstrzygnięcia, a jedynie sygnalizujemy problem, pozostawiając go otwartym dla dalszej refleksji.

Wychodząc naprzeciw tym wyzwaniom, *Folia Praehistorica Posnaniensia* pragnie konsekwentnie poszerzać swoje spektrum tematyczne. Celem jest tworzenie otwartego forum wymiany myśli, które umożliwi prezentację różnorodnych podejść badawczych i teoretycznych, a jednocześnie inspirować do refleksji nad miejscem archeologii we współczesnej nauce, w tym w humanistyce. Chcemy pytać nie tyle o to, co archeologia może czerpać z nauk humanistycznych i przyrodniczych, ile o to, jaki

wkład sama może wnieść w ich rozwój, szczególnie poprzez cztery kluczowe wymiary: czas i perspektywę długiego trwania, materialność, przestrzeń oraz człowieka jako istotę społeczną, kulturową i biologiczną.

ZAWARTOŚĆ TOMU

Na niniejszy tom składa się jedenaście artykułów przygotowanych zarówno przez doświadczonych badaczy, jak i młodsze pokolenie archeologów. Teksty te reprezentują szerokie spektrum tematyczne – od badań nad osadnictwem neolitycznym i kulturą przeworską, przez analizy interdyscyplinarne z pogranicza neuroestetyki i nauk przyrodniczych, aż po refleksje dotyczące współczesnego dziedzictwa kulturowego. Różnorodność ujęć pozwala dostrzec zarówno ciągłość tradycji badawczej, jak i nowe kierunki metodologiczne oraz świeże spojrzenie młodych autorów. Artykuły obejmują szeroki zakres terytorialny – od Anatolii, przez ziemie polskie, po Europę Środkową – i chronologiczny, rozciągający się od pradziejów aż po problemy ochrony i interpretacji dziedzictwa w XXI w.

Tom otwiera artykuł Patrycji Filipowicz, Jędrzeja Hordeckiego i Arkadiusza Marciniaka, który podsumowuje 25 lat badań polskiej misji archeologicznej na stanowisku Çatalhöyük w tureckiej Anatolii, ze szczególnym uwzględnieniem lat 2014–2025. Autorzy przedstawiają kluczowe odkrycia dotyczące stratygrafii, architektury i praktyk funeralnych, pozwalające pełniej zrozumieć procesy osadnicze w epoce neolitu i późniejszych okresach. W kolejnym tekście Małgorzata Markiewicz analizuje potencjał neuroestetyki w badaniach sztuki pradziejowej, podkreślając konieczność łączenia perspektywy kulturowej z biologicznymi mechanizmami percepcji i tworzenia. Z kolei Mateusz Napierała podejmuje temat żelaznego stylu Tutanchamona, zestawiając rzetelne wyniki badań naukowych z uproszczonymi, często sensacyjnymi narracjami medialnymi, które utrwalają fałszywe informacje o jego pochodzeniu.

Do problematyki związanej z kulturą przeworską nawiązuje artykuł Wojciecha Rutkowskiego i Radosława Janiaka, opisujący odkrycie konstrukcji kamiennej w Buszkowie Dolnym, pod którą znaleziono fibulę typu A158 – znalezisko wpisujące się w praktyki depozytowe tej społeczności. Problematykę przemian gospodarczo-społecznych Barbaricum w późnym okresie wpływów rzymskich podejmuje Tomasz Gralak, wskazując na złożone zależności między kryzysami klimatycznymi, ograniczeniami produkcji rolnej a procesami centralizacji władzy i kapitału. Natomiast Maciej Gembicki, Marcin Krzeptowski, Marek Polcyn i Paige Lynch prezentują wyniki badań nad cmentarzem nieistniejącej już wsi Gać, które dzięki datowaniom radiowęglowym zrewidowały wcześniejsze ustalenia i wykazały, że nekropolia funkcjonowała w XVII–XVIII w., prawdopodobnie w związku z protestanckimi społecznościami regionu.

Wątek badań archeologicznych nad historią najnowszą rozwija Jacek Konik, omawiając odkrycie żydowskiego domu studiów (*bet ha-midrash*) na warszawskim

Muranowie oraz artefaktów związanych z powstaniem w getcie w 1943 r. Znaleźiska te stanowią nie tylko źródło wiedzy o losach społeczności żydowskiej, lecz także wywołują refleksję nad pamięcią i ochroną dziedzictwa w przestrzeni miejskiej. O recepcji antyku traktuje artykuł Włodzimierza Lajsnera, poświęcony przedstawieniom starożytnych monet na współczesnych emisjach monetarnych krajów Europy Środkowej i Wschodniej, które służą budowaniu tożsamości narodowej i prowadzeniu polityki historycznej. Z kolei Aleksandra Chabiera zwraca uwagę na niedostateczne uwzględnianie dziedzictwa archeologicznego w gminnych programach opieki nad zabytkami, wskazując na potrzebę bardziej kompleksowych i partycypacyjnych działań w tym zakresie.

Problematykę definicyjną i społeczną porusza Rafał Zapłata, który analizuje postrzeganie „dawnych rzeczy” i materialnych śladów niedalekiej przeszłości w kontekście niejednoznaczności pojęcia zabytku, proponując nowe podejścia badawcze obejmujące kulturę materialną XX i XXI w. Tom zamyka artykuł Mateusza Drewicza, stanowiący krytyczne omówienie *Leksykonu terminów archeologicznych* (2024). Autor podkreśla znaczenie tego niezwykle cennego wydawnictwa jako publikacji systematyzującej podstawowe pojęcia w archeologii oraz jako punktu wyjścia do dalszych dyskusji i debat.

* * *

Wchodząc w kolejny etap, *Folia* pozostaje wierna założeniom, które legły u jej podstaw i były przez lata pieczołowicie kultywowane, a zarazem otwarte na nowe kierunki i perspektywy badawcze obecne we współczesnej archeologii, odpowiadając tym samym na potrzeby dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Dołożymy wszelkich starań, aby nadal stanowiła przestrzeń spotkania różnych nurtów i tradycji badawczych oraz wymiany myśli naukowej zarówno dla uznanych specjalistów, jak i dla młodych adeptów rozpoczynających swoją drogę akademicką, sprzyjające twórczemu dialogowi, inspiracjom i współpracy. Pismo od zawsze pełniło rolę takiego otwartego forum – z jednej strony będąc świadectwem ciągłości badań archeologicznych, z drugiej zaś żywym medium reagującym na nowe wyzwania stojące przed dyscypliną. Wspólnym mianownikiem niech pozostaje niezmiennie pasja odkrywania, badania i interpretowania przeszłości – zarówno w wymiarze materialnym, jak i intelektualnym.

Zapraszamy do zgłaszania tekstów i publikowania na łamach *Folia Praehistorica Posnaniensis* z przekonaniem, że artykuły te będą nie tylko istotnym wkładem w rozwój wiedzy o przeszłości badanej przez archeologię, ale także przyczynią się do dalszego umacniania pozycji tej dyscypliny jako nauki interdyscyplinarnej, dynamicznej i otwartej na współczesny świat.

Wierni tradycji, z której wyrastamy, a zarazem z pełnym optymizmem patrząc w przyszłość, oddajemy w Państwa ręce niniejszy tom.

Zespół redakcyjny *Folia Praehistorica Posnaniensis*

Konflikt interesów: Autorzy deklarują brak konfliktu interesów.

Wkład autorów: Autorzy przyjmują na siebie wyłączną odpowiedzialność z tytułu: przygotowania koncepcji badawczej dzieła i sposobu jego przedstawienia (opracowania metodyki), zebrania i analizy danych, interpretacji wniosków, a także zredagowania wersji ostatecznej rękopisu.

BIBLIOGRAFIA

- Bugaj, E., Mamzer, H., Pawleta, M. (2024). Rozmowa o archeologii z Profesor Danutą Mintą-Tworzowską. W: M. Pawleta, E. Bugaj, *Między prahistorią i archeologią. Kulturowe uzgadnianie minionego świata. Publikacja okolicznościowa dedykowana profesor Danucie Mincie-Tworzowskiej* (s. 81–163). Poznań: Wydział Archeologii UAM w Poznaniu.
- Kurzawska, A., Sobkowiak-Tabaka, I. (red.) (2021). *Mikroprzeszłość. Badania specjalistyczne w archeologii*. Poznań: Wydział Archeologii UAM w Poznaniu.
- Marciniak, A., Zalewska, A. I., Cyngot, D., Iwaniszewski, S., Kowalewska-Marszałek, H., Stępniewski, F. M. (red.) (2025). *Leksykon terminów archeologicznych*. Kraków – Poznań – Warszawa – Łódź: TAiWPN UNIVERSITAS, Oddział PAN w Poznaniu – Komisja Archeologiczna, Uniwersytet Warszawski – Wydział Archeologii, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Uniwersytet Łódzki – Instytut Archeologii.
- Minta-Tworzowska, D. (2006). Interdisciplinary research and archaeology. *Archaeologia Polona*, 44, 41–51.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London – New York: Routledge.